

LA COSTA DAURADA ARRAN DE MAR

De Cunit a Alcanar i Ulldesona

Travessa i excursions per
fer en BTT, a peu o a cavall

JOSEP INSA MONTAVA

Col·lecció Azimut - 86

Col·lecció: Azimut - 86

LA COSTA DAURADA ARRAN DE MAR

**DE CUNIT A ALCANAR I ULLDECONA
TRAVESSA I EXCURSIONS PER FER
EN BTT, A PEU O A CAVALL**

JOSEP INSA MONTAVA

Cossetània
EDICIONS

Fotografia de la portada:
Carles Cubos

Primera edició: setembre del 2006

Edita: Cossetània Edicions
C. de la Violeta, 6 - 43800 VALLS
Tel. 977 60 25 91
Fax 977 61 43 57
cossetania@cossetania.com
www.cossetania.com

© Josep Insa Montava
© Cossetània Edicions

Disseny i composició: Imatge-9, SL

Impressió: Formes Gràfiques Valls, SA

ISBN: 84-9791-173-3

Dipòsit legal: T-1.065-2006

Comentaris en veu baixa

Els lectors i seguidors de les meves guies d'itineraris s'hauran adonat que m'agrada molt fer recorreguts nous, poc transitats, propers o en altres terres, però que siguin llargs. Quan vaig caminant o amb bicicleta tinc la necessitat de no seguir sempre les mateixes petjades o veure els mateixos paisatges.

Conèixer i recórrer llocs nous vol dir, entre d'altres coses, conèixer gent, costums, etc. i aprendre a respectar i acceptar tothom, sigui d'on sigui. No cal mirar-nos sempre el melic i tancar-nos en nosaltres mateixos, perquè les nostres coses no són sempre les millors. Molts excursionistes pensen que com els Pirineus no hi ha res. Els Pirineus són preciosos i molt visitats, però també ho són el Prepirineu, Montserrat, les Guillerries, les Muntanyes de Prades, el Montsant, els Ports, el Maestrat, la serra de Javalambre, la de Mariola, la Penyalgosa. I que no ho és, de bonica, la Costa Brava? Així com la costa alacantina, la del Cap de Gata o la Costa Daurada, que té alguns trams molt bonics i d'altres força malmesos.

Voldria fer esment, ara que ve a tomb, que si voleu seguir el Gran Recorregut 92 del Mediterrani, cal que poseu atenció en alguns trams per trobar-ne els senyals i que en d'altres, com en el de l'Almadrava a Calafat, els senyals són inexistents. Més endavant, a la urbanització Sant Jordi, hi ha llocs que caldria netejar, ja que gairebé no s'hi veu el pas. Potser caldria assabentar els propietaris de les finques del costat del sender de l'obligatorietat de pas dels excursionistes, perquè aquests es perden i passen per indrets per on no haurien de passar.

I, sobretot, el que caldria és preservar els Muntanyans de Creixell i Torredembarra, el bosc de la Marquesa entre la punta de la Móra i la platja Llarga, i solucionar definitivament el pas públic per l'interior del càmping de la Móra. A quin departament del govern deu pertocar solucionar i salvaguardar aquests indrets? A qui correspon fer complir la llei per evitar el pas de motos i quads pels senderons d'arreu?

Presentació

Aquesta guia que teniu a les mans no vol ser altra cosa que una guia activa per recórrer, d'una manera diferent de com ho fan els tríptics publicitaris de les oficines de turisme, els diversos itineraris que proposem.

Conèixer la Costa Daurada, amb profunditat o de passada, pot ser molt enriquidor, tant pel paisatge com per la història.

Vull recordar un pensament del conservacionista senegalès Baba Dioum, que diu el següent: “Al final, conservarem només allò que estimem, estimarem allò que comprendrem, comprendrem només allò que ens ensenyin.” Aquesta citació resumeix amb una senzillesa admirable un dels motius que m’han dut a treure a la llum aquests recorreguts.

Des de fa molts anys, els excursionistes només recorrem itineraris coneguts per les muntanyes i alguns d’escadussers pel litoral. I potser ara és un bon moment per donar als excursionistes d’avui la possibilitat de conèixer, estimar i respectar el litoral, tan explotat econòmicament. Hem de saber gaudir del que encara queda del fràgil embolcall del nostre país castigat i maltractat, d’allò que els especuladors, que no comprenen ni estimen la natura ni els paisatges de la terra, no conserven. Això sí, moriran ben rics.

Aquesta guia ofereix la possibilitat de recórrer tota la Costa Daurada de nord a sud, de la manera més senzilla que existeix, és a dir, a peu. Com que els temps han canviat, també podem transitar-la a cavall i amb la bicicleta tot terreny (BTT), vehicle prou ecològic com per mirar-lo amb bons ulls. Erosiona molt menys que el pas d’un cavall i no gaire més que la traça que deixem amb el calçat. Aquests tres mitjans de circular respecten l’entorn, erosionen poc i no fan soroll; per tant, no molesten la fauna de la zona ni els veïns.

Procurarem seguir arran de mar pels antics (i no tan antics) camins de ronda i per les poblacions properes a la costa, que des que arribaren els primers pobladors fins als nostres dies han vist, any rere any, l’arribada de gent cercant sol i “tranquil·litat”.

Entre aquestes dues èpoques, la costa ha vist com vivien els ibers i com els fenicis i els grecs hi desembarcaven amb la finalitat de comerciar. Després arribaren les legions romanes imperials per conquerir i sotmetre els nadius, però la pau romana fou pertorbada pels gots i visigots, i més tard pels invasors islàmics, que arribaren entre el 713 i 714. La capital, Tàrraco, va patir un setge musulmà durant vint-i-sis dies, finalment la incendiaren i arrasaren. Aquest avanç va continuar per terres franceses fins que es va produir la llarga reconquesta d'uns territoris que, en el transcurs de molts anys, encara foren terres de ningú: la conca del riu Gaià i les rodalies. L'any 1050 ja estava constituïda la nova baronia de Tamarit, terme actual de Tarragona. I el 1153 tota la costa i l'interior quedaren conquerits. Aquell mateix any foragitaren el darrer reducte de musulmans a Catalunya, la fortalesa del poble de Siurana (Priorat), anomenat Xabrana o Xibrana durant el llarg domini musulmà.

Des d'aleshores ençà, aquests camins també van experimentar els atacs dels corsaris i pirates dels segles XV i XVI. Com a resultat de l'aliança amb França, els anglesos van incomunicar els ports de tota la costa, fet que comportà la ruïna del comerç d'aquests pobles i ciutats. Després de la invasió francesa, arribà la conquesta de Castella i el bandolerisme.

En aquella època els pobles i ciutats de Catalunya es regien per les anomenades *universitats* (ajuntaments), formades pel Consell General del Poble. Aquest Consell, encarregat de controlar l'organització de tot allò relatiu al poble, estava format pels caps de cada casa, el batlle (que s'elegia cada tres anys), el sotsbatlle, tres consellers i la resta de veïns, tots ells amb igual força de vots.

Al segle XVIII Felip V creà i castellanitzà totes les institucions del Principat català amb el Decret de Nova Planta. Després, amb l'arribada de la República, es recuperaren les institucions, fins que el 1936 començà la Guerra Civil.

L'àmbit

Els recorreguts es desenvoluparan íntegrament a la província de Tarragona, en concret a les comarques del Baix Penedès, el Tarragonès, el Baix Camp, el Baix Ebre i el Montsià, que geogràficament formen l'anomenada Costa de Ponent, més coneguda com a *Costa Daurada*.

Iniciarem la ruta al terme de Cunit, separat del de Cubelles (Garraf) pel torrent de Cunit, que desguassa al mar on hi ha l'estany de la Marmota. Sempre que sigui possible, seguirem (tret d'algun indret turístic, petroquímic o nuclear) la línia de la costa Mediterrània fins a arribar on fineix el terme d'Alcanar, just on desemboca el riu de la Sénia. L'altre vessant del riu, que

sempre baixa sec, pertany al terme de Vinaròs, comarca del Baix Maestrat, província de Castelló.

Aquests itineraris, amb dos-cents cinquanta quilòmetres de recorregut, ens permetran conèixer el més antic i el més modern de la costa. A alguns, potser us plaurà entretenir-vos cercant les pedres velles dels pobles i ciutats, els masos, les fortificacions dels temps del cors i dels pirates, les casamates i trinxeres de la Guerra Civil, alguns paratges naturals protegits, ports tranquils que s'esforcen per mantenir el seu tipisme marítim o bé camps i conreus propers a la costa.

Quan voleu pel Parc Natural del Delta de l'Ebre observareu diferents classes d'aus. Veureu passar tranquil·lament les aigües tèrboles del nostre gran riu... Creuar-lo, que ja és cosa del passat per la mateixa inèrcia de l'aigua, sempre emociona, encara que sigui amb les barcases a motor actuals. Contemplareu bells estanys envoltats de canyissars, camps d'arrossars, hortes i alguna caseta amb reminiscències dels primers pobladors que vingueren del País Valencià.

També veureu dos monstres del progrés: la central tèrmica de Cubelles i la nuclear de Vandellòs. Uns les menyspreen, uns altres les admiren i uns tercers les temen. Però el que sí que és clar és que moltes vegades farà de més bon estar caminar per senderons i camins que per segons quins carrers i places sense jardins.

A d'altres, en canvi, us agradarà més gaudir del moviment turístic desenfrenat, dels passeigs marítims plens de cafeteries, de les terrasses de cara al sol amb els seus tendals i para-sols anunciant les begudes de moda... escoltareu les darreres cançons de la temporada, alçareu el cap per veure hotels altívols de moltes estrelles o bé observareu com es balancegen alguns cossos humans; potser també us agradarà determinar de quina raça és aquell gosset o aquell altre gossàs, i si tenen pedigrí o no.

Gaudireu al ritme que vosaltres mateixos us imposeu. Podreu escollir fer tot el recorregut d'una tirada, o fer avui aquest tram, demà el de més amunt i un altre dia aquell altre; ho fareu segons la vostra predisposició. Però cal que tingueu en compte que aquesta zona del litoral abans era molt verge, natural i feréstega, i que avui és tot el contrari. Per això hem de gaudir-ne, perquè és el que ens queda ara per ara. Gaudim-ne, doncs, ja que potser en un futur pròxim no podrem fer-ho.

La ruta dels corsaris i els pirates

Dins la ruta de la Costa Daurada, en podríem incloure moltes altres: la dels ibers, amb els poblats de la Ciutadella de Calafell i la Moleta del Remei d'Alcanar; la romana, a Tarragona i rodalies;

la jueva, als barris vells (antics calls) de Tarragona i Tortosa; la musulmana, cap a les terres del sud, etc. De totes se n'ha parlat i escrit a bastament, encara que d'unes més que d'altres.

Avui, quan parlem de les poblacions i cales de la Costa Daurada, ens vénen al pensament carrers plens de gent desenfeinada passejant o prenent el sol damunt les daurades sorres de les platges, la mar blava i els cossos exposats a la vista; però no sempre ha estat així. Del segle XII en endavant, la vida i supervivència foren molt dures i difícils, ja que eren freqüents les destruccions, els camps cremats, els saquejos, les humiliacions, les violacions i l'esclavitud. Normalment s'associa la paraula *esclau* amb l'home de color que es duia cap a Amèrica, però aquesta definició no és del tot exacta, ja que en altres indrets, com aquí, també es va patir aquesta xacra. El 1003 a Catalunya ja existia l'esclavatge; a Barcelona, concretament, hi havia un mercat d'esclaus. Els senyors catalans de l'època no tenien cap pudor de tenir-ne, però el que els dolia de veritat era que l'esclau es convertís al catolicisme.

De corsaris i pirates no se n'ha parlat gaire, malgrat que la costa, al llarg de molts anys d'assolament, ha estat plena de torres de guaita i fortificacions destinades a prevenir i defensar-se dels seus atacs. Una de les primeres notícies escrites que hi ha sobre els pirates són les paraules pronunciades en el Concili de Narbona el 1120. El bisbe d'Elna, Ugaldar, s'aixecà per fer saber el dolor de la seva diòcesi del Roselló quan fou objecte de l'atac d'uns pirates sarraïns, que, després d'haver comès tota mena de crims, s'havien emportat un gran nombre de cristians captius per al rescat dels quals exigien cent donzelles. Els familiars dels captius, al seu torn, atacaven viles i masos, amb la finalitat de robar noies, per tal de reunir el terrible rescat. Les mares de les noies robades, les seguien desesperades, plorant i llançant paorosos crits de dolor.

La història de Catalunya ens pot fer sentir orgullosos del nostre passat marítim, gloriós fins a l'extrem que en els temps dels grans comtes-reis de la confederació catalanoaragonesa Jaume I arribà a posar les bases de l'hegemonia catalana en la Mediterrània. Eren els temps de Pere I, Pere III, Alfons II, Alfons III, Roger de Llúria (1250-1305) i Roger de Flor (1267-1305), els grans almiralls que dominaven la mar nostra fins al punt, diu la llegenda, que ni els peixos podien nedar per la Mediterrània si a l'escata no lluien les barres de Catalunya. El segle XIII i la primera meitat del XIV van ser gloriosos. Però finalment la decadència nacional catalana arribà també al mar. L'islam va anar assolint cada vegada més força i els berebers, habitants des de molt antic del nord d'Àfrica (des del Marroc fins a Egipte), s'aprofitaren d'aquesta decadència. Igual que els turcs, que passaren a dominar tota la part oriental de la Mediterrània.

Uns i altres acabaren convertint-se en els amos, malgrat l'esforç de les potències europees (que aleshores es deien cristianes) per intentar reconquerir el domini marítim, però mai no ho aconseguiren del tot.

El 1330 la ciutat de Tarragona i les viles del camp armaren dues naus per, juntament amb els cors, lluitar contra els sarraïns. Al litoral català, i concretament al tarragoní, s'alçaren torres defensives, algunes de les quals ja s'esmenten en els documents del 1335 de Tortosa: “lo castell de Sant Jordi” (la Font del Perelló), “lo castell de Camarles”, “lo castell de la Granadella” (Aldea), “la torre del Antich”, “lo castell de la Aldeya” (Aldea), “lo castell de Burgacenia”, “la torre de la Candela”, “la vila de la Porqueria”, “la torre de Vinaixarop” (terme d'Aldea), “la torre de Roquacorba”, “lo castell e loch de Fullola” (terme de Tortosa però proper al Perelló), “la torre de la Carrova” (entre Amposta i Tortosa), “lo castell e la vila de Amposta”, “lo loch de Ametller”, “la torre e monestir de Santa Maria de la Ràpita”.

L'any 1400, el Parlament de Tortosa va debatre l'actuació de Catalunya, València i les Illes per defensar la mercaderia dels corsaris i pirates. Hi intervingueren els síndics de Barcelona, València, Mallorca, Perpinyà, Tarragona i Tortosa.

La Santa Lliga, formada per Espanya, Venècia i els Estats Pontificis, arribà a formar una flota nombrosa que, sota el comandament de Joan d'Àustria, va enfrontar-se coratjosament a la flota turca en la famosa batalla de Lepant l'octubre del 1571, que va acabar de manera favorable a la Santa Lliga. El triomf va ser prou precari com perquè la flota turca es refés i reprengués l'ofensiva. Aleshores Espanya estava ocupada en la conquesta d'Amèrica i la guerra amb els Països Baixos i, com que no podia ser a tot arreu, va perdre la Mediterrània i els pirates berebers i turcs tornaren a prendre el domini.

Tant les naus berebers com turques atacaven amb falcondes les nostres terres, mentre les embarcacions cristianes assaltaven i saquejaven els pobles del nord d'Àfrica dominats pels berebers i que avui són Tunísia, Algèria, el Marroc i Mauritània. Però les costes catalanes també foren saquejades, en una proporció molt més petita, pel cors genovès, francès, anglès, castellà i català, ja que aviat molts països àvids de riquesa van veure que era una manera relativament fàcil de fer fortuna. Abordaven embarcacions comercials i de pesca, assaltaven i saquejaven pobles i masos, s'emportaven totes les collites que podien, fins i tot algunes les incendiaven, i capturaven homes i dones per esclavitzar-los o posar-los encadenats a les galeres per remar, o bé per cobrar-ne els rescats. Moltes vegades, els segrestos eren llargs i un cop els imports eren pagats, els reclusos no retornaven mai de la captivitat. El més vergonyós de tot era que molts d'aquests rescats, com els de personatges amb una

posició econòmica elevada o els de càrrecs públics importants, s'aparaulaven amb algun mitjancer molt a prop del lloc dels fets. Durant molts anys, la presència de vigilància armada fou gairebé nul·la i els cors actuaven amb tota la impunitat del món.

Molts d'aquests corsaris eren musulmans expulsats d'Al-Andalus, gent que coneixia les nostres costes tan bé com les seves i que, a més, comptava, a l'hora dels atacs i les falconades, amb el suport dels musulmans que no havien estat expulsats. Els primers desembarcaven de nit i inspeccionaven l'entorn, es posaven en contacte i parlaven fins i tot amb familiars i amics per tal d'anar ben guiats en el moment d'efectuar els cops vitals. Sempre estaven disposats a alçar-se, fins que foren expulsats definitivament.

Uns dels corsaris més famosos i temuts d'aquella època eren els germans Barba-roja, Aruc i Geremin. El 1534, anys després que s'estigués a Salou, Geremin va provocar que tots els pobles refessin antigues fortificacions i organitzessin banderes i companyies de gent armada, ja que sabien que ell s'acostava amb un estol de cinquanta naus disposat a tot. La gent començà a fugir dels camps, esparverada, per refugiar-se dins dels llocs fortificats. Aruc, en canvi, havia mort el 1518 a Tremecén en plena batalla contra les tropes cristianes espanyoles.

Si aquell segle va ser el segle d'or del "gran cors", el segle XVII ho fou del "petit cors". D'aquesta nova etapa molts historiadors argumenten que la perillositat i el poder dels berebers va ser superior a la primera època. A partir del 1570 es reconstrueix i es reorganitza tot un sistema defensiu de torres de guaita i fortificacions. A finals del segle XVI la franja defensiva estava gairebé enllestida. Amb aquesta posada a punt no es deixà, en teoria, cap cala sense vigilar. Encara que aquest sistema va distar molt de ser perfecte, els seus efectes es deixaren sentir. Des de la torre de Sòl de Riu, que vigilava el delta de l'Ebre, ens diuen com canviaren les coses: *"No son entradas galeotas ni otras fustas de moros en el río Ebro conforme antes solían entrar, si bien es verdad que en algunas ocasiones han venido algunas naves o bajeles de moros que se posan delante de dicha torre en un lugar donde no pueden recibir daño de los tiros de la torre. En una ocasión vino una gran nave que se colocó a tiro de cañón y un artillero muy práctico, la escaramuza muy bien y los maltrata porque todos los tiros los colocaba dentro de la nave y así les fue forzoso a los moros dejar el puesto y retirarse. Todavía en algunas ocasiones han saltado a tierra lejos de dicha torre y hacen alguna cabalgada y cogen algún pedazo de las pesquerías o salinas empero no pueden hacer tanto daño como hacían antes de estar dicha torre porque además de la defensa de dicha torre son descubiertos y avisan a las demás y toda la costa de la mar y así en todo lugar se aguarda."*

Però potser el factor més decisiu per explicar la poca activitat corsa a la Mediterrània catalana i espanyola a partir dels anys setanta del segle XVI és el creixent interès del cors en general (no solament del turc i el bereber) per l'Atlàntic. Tots els bandits, inclosos els corsaris, cercaven les riqueses, però ara es trobaven en una altra mar. El principal lloc d'operacions eren les costes de Cadis i Huelva, però també actuaven en d'altres com les gallegues, on esperaven les naus que arribaven de l'Índia. El 1625, a les costes angleses, l'alcalde de Plymouth va informar que pirates nord-africans havien capturat 1.000 homes a les seves costes. Es calcula que entre el 1516 i el 1570 van ser capturades un total de 456 naus angleses. Fins i tot el canal de la Mànega deixà de ser un lloc segur. L'acció continuà i el 1624 naus algerianes capturaren pescadors de bacallà a Terranova i el 1627 corsaris nord-africans arribaren fins a Islàndia i la saquejaren.

La realitat era que Europa anava cap a ponent i mai no tornaria a ser igual. Anglaterra i Holanda, enemigues d'Espanya, van veure amb bons ulls com aquests corsaris combatien el poder de l'imperi en decadència. Aleshores els corsaris i pirates més famosos foren els anglesos, holandesos i francesos. L'any 1820 França s'apoderà d'Alger i finí, així, el darrer esbufec del cors a tota la zona mediterrània.

Les torres de guaita i de defensa de la costa

La necessitat de defensar-se d'aquest continuat perill al nostre litoral va provocar que al llarg de tota la costa, entre cada mitja i dues llegües, s'aixequessin torres de guaita i de defensa. Unes foren bastides pel rei, d'altres per l'arquebisbe o la Comuna del Camp, algun municipi ho va fer per compte propi i, fins i tot, algunes les aixecaren els mateixos pagesos i propietaris dels masos per fer-se forts quan advertien el perill. Encara avui podem veure molts masos amb la torre fortificada al costat i amb la porta força aixecada de terra. Hi accedien per mitjà d'una escala de fusta que es retirava una vegada eren tots dalt; en algunes encara hi resten els matacans. Normalment, a l'interior hi cabien dues o tres plantes, a més del capdamunt de la plataforma, que l'utilitzaven per fer senyals de foc a la nit i de fum durant el dia. N'hi havia de cilíndriques, quadrades, altives i d'altres que no ho eren tant, però gairebé totes foren aixecades al segle XVI.

Al llarg dels recorreguts veurem algunes d'aquestes torres. Les altres les esmentarem i en donarem la situació per si algú interessat en el tema vol aprofundir-hi.

El bandolerisme

Durant els segles XIV i XV el bandolerisme es va estendre ràpidament i va adquirir una gran importància. Amb tot, no aconseguí el punt màxim fins als segles XVI i XVII, època en què es podien trobar bandolers per tota la Mediterrània. A Catalunya aquest fenomen va iniciar-se a partir dels temps de la pesta negra i la gran crisi econòmica i social. Les causes foren la misèria i la fam motivades per la pèrdua del poder adquisitiu de la població i per anys continuats de males collites. Però tampoc no hi ajudaren el relegament que el rei tenia als nobles catalans ni els problemes de religió, molt vius en aquella època.

El bandolerisme era moltes vegades l'única solució per poder sobreviure. Per aquest motiu, i davant d'aquesta situació, aparegué la figura del "bandoler social", personatge que esdevingué gairebé mític. Però no hem d'oblidar la convivència entre els bandolers, diguem-ne, aristocràtics, al servei de gent noble, i els bandolers o lladres d'ofici.

El comportament d'uns i altres no variava gaire i davant la justícia tots tenien la mateixa fi. Si el bandoler social començava a actuar fora de la llei, era a causa d'alguna injustícia que s'havia comès contra ell, per venjança, delictes de sang o per necessitat. Acostumava a atacar gent important que abusava del poder, però mai no actuava contra gent humil. Malgrat que vivia amagat per boscos i muntanyes, sovintejava els masos i pobles on era ben rebut i ajudat pels pagesos i pel clergat més baix de l'escalafó. Dit d'una altra manera, el bandoler social era un rebel que, sense proposar-s'ho, va liderar un moviment de protesta de la gent del camp.

Gràcies al terreny de les nostres contrades era més fàcil poder-se amagar pels boscos i muntanyes, ja que aquests eren propers a la costa. A més també es veien afavorits per les diferents jurisdiccions, que feien pràcticament inútil l'acció de la justícia.

Un dels llocs on els bandolers duïen a terme amb més freqüència els atacs era el pas del coll de Balaguer, temut per tothom qui l'havia de creuar. En aquest indret no solament els comerciants patiren centenars d'assalts, sinó també gent noble. Al coll hi havia un castell que vetllava pels interessos dels vianants i que en els temps de les guerres civils fou molt famós perquè s'hi lliuraren forts enfrontaments.

Els qui havien d'anar de l'Hospitalet de l'Infant a l'altre vessant del Perelló, miraven d'organitzar una rècula o caravana per formar grups més forts amb intenció de protegir-se dels bandolers de la zona.

Folklore sobre els moros, pirates, cristians i bandolers

Nosaltres no podem parlar de festes relacionades amb els moros i els cristians, tal com ho fan al País Valencià amb les Filaes, espectacles on es representen els dos bàndols. Les filaes mores, en molts pobles, s'inicien amb desembarcaments a la costa per part de corsaris i pirates. Aquesta tradició encara roman viva en localitats com Peníscola, Dénia, Calp, la Vila Joiosa, Xàbia, Santa Pola, etc.

A casa nostra, però, sí que tenim un folklore de cristians, moros, pirates i bandolers que adopten forma de danses i balls parlats. A algunes comarques del Camp de Tarragona podem constatar l'existència de versions narratives tan conegudes com l'*Escriveta*, que explica com els moros d'una nau raptin una noia i com el seu marit es fa càrrec del rescat posterior. Així com també podem trobar les cançons de lladres i bandolers i les narracions d'algunes llegendes que fan referència als atacs dels pirates moros a la costa de Salou.

Pel que fa a les danses, el ball de Galeres és una dansa reusenca que representa la batalla de Lepant, batalla en què les naus cristianes derrotaren l'armada turca, després que aquesta hagués senyorejat durant molt de temps per la Mediterrània. És una dansa que té molta relació amb el ball de Cavallets, ja que ambdues evolucionen al so de la mateixa melodia interpretada per tarotes o xeremies. Cada dansaire portava una nau llarga i lleugera construïda amb tires de riscle i cartró, i lligada a la cintura, que movia amb molta lleugeresa tot dansant i representant un combat naval entre moros i cristians. Les banderes diferenciaven unes naus de les altres: les cristianes la portaven blanca amb una creu vermella i les mores la duïen blava amb una mitja lluna blanca. En un moment del ball es disparaven entre elles trets amb trabucs, imitant les canonades de la batalla.

El ball de Cavallets, com el ball de Galeres, és una dansa molt antiga i estesa arreu de les nostres terres, sobretot a Reus. Tenia com a objectiu recordar els antics enfrontaments entre les tropes cristianes i musulmanes. Com ja hem dit, la música era la mateixa, només es canvia la nau pel cavall i el trabuc per un sabre i una pistola. Aquests cavalls són els que acostumem a veure en algunes festes majors de Catalunya i el País Valencià.

A Reus també havia existit el ball de Moros i Cristians, iniciat pel gremi de pagesos i hortolans, que representava les lluites entre cristians i musulmans. Els balladors portaven a la mà un sabre i un mocador força vistós. La música, en canvi, era interpretada per violins i trompetes. L'any 1792 els dos balls que sortiren de moros i cristians eren particulars però el 1816, a les festes de Mont-roig, un ball semblant anomenat Rondó de Moros i Cristians va participar en honor de la Verge de la Roca.

Una altra mostra del nostre folklore popular es troba en el toc de “moros a la costa”, efectuat amb un corn (gros caragol marí) des de dalt de les torres de vigilància, en situació de perill. Avui dia es conserva gràcies a la transcripció de la partitura que Pella i Forgas va publicar l’any 1883. Aquest toc subsistí a les nostres costes fins a finals del segle XVIII.

El cèlebre Rector de Vallfogona, Vicenç Garcia, dedicà un poema al guaita de Montjuïc de Barcelona, que es publicà el 1703:

*Gran senyalador de moros
que de tos ulls van fugint
tement com los tens de foc
no’ls cremes de viu en viu.
Mes diuen els que’t coneixen
que’ts un covart fementit,
que no tens més que la llengua
i eixa per donar avís.
Sols m’enfada aquella torre
que amb una mà de tres dits
parla amb signes a la costa,
secrets del mar descobrint.*

Al llarg dels recorreguts anirem fent esment de tots els fets d’aquest tipus que he trobat per escrit. No en són molts, per això potser caldria fer un estudi més profund i llarg de la pirateria a les nostres costes. Aquests atacs i falconades també es desenvoluparen riu amunt, a l’Ebre, i arribaren freqüentment fins a Tortosa, un lloc clàssic d’espera i aguait. A la desembocadura del riu baixaven moltes embarcacions carregades de mercaderies procedents de les terres aragoneses; altres l’havien de remuntar per portar gènere que arribava de tota la Mediterrània.

Les comunicacions

La Costa Daurada està molt ben comunicada amb la resta de comarques catalanes i amb arreu de la Península, així com amb la Catalunya Nord.

Potser la millor manera d’arribar-hi és amb el ferrocarril, ja que ens acompanyarà de molt a prop en tots els recorreguts. Les estacions ferroviàries seran molt útils tant si anem a peu com amb bicicleta, sobretot ara que ja les podem pujar als trens regionals i de rodalies. La línia Barcelona-Tarragona-València fa parades a les estacions de Cunit, Segur de Calafell, Calafell de Mar, Sant Vicenç de Calders, Coma-ruga, Torredembarra, Altafulla, Tarragona, Salou, Cambrils, Mont-roig del Camp, l’Hospitalet de l’Infant, l’Ametlla de Mar, l’Ampolla–el Perelló, Camarles–Deltebre, l’Aldea–Amposta, Ulldecona, Alcanar i Vinaròs. Aquesta darrera estació es troba fora de l’àmbit de la guia, però ens pot ser molt útil en finalitzar la ruta pel sud.

Per carretera podem aproximar-nos-hi per la C-31, que va de Barcelona a Valls, passant per Cunit, Segur de Calafell, Calafell de Mar i el Vendrell. A Calafell de Mar podem agafar la carretera asfaltada local que enllaça per la costa amb Sant Salvador i Coma-ruga. L'N-340 va del Vendrell a Coma-ruga, Creixell, Torredembarra, Altafulla, Tarragona (un ramal de la C-31 B, va de Tarragona a Salou per la costa i un altre segueix fins a Cambrils), Cambrils, Mont-roig del Camp, Miami Platja, l'Hospitalet de l'Infant, l'Almadrava, Calafat, l'Ametlla de Mar, el Perelló, l'Ampolla (diverses carreteres comarcals i locals ofereixen un bon servei per les terres de l'Ebre), Camarles, l'Aldea (des d'aquí la C-42 ens pot fer arribar a Tortosa), Amposta, Sant Carles de la Ràpita, les Cases d'Alcanar i Alcanar.

Com a via ràpida per fer les aproximacions hi ha l'autopista A-7, també codificada com la ruta europea E-9, amb sortides a gairebé totes les poblacions costaneres. La C-32 és útil des de Barcelona fins al Vendrell, però és de peatge.

Millor època per anar-hi

La climatologia de la zona permet recórrer-la durant tot l'any, llevat dels dies en què plou. Normalment a la primavera i a la tardor el temps acostuma a ser molt benigne, i aquesta benignitat augmenta quan ens apropem al sud. Cal tenir cura els dies de ventades, ja que a partir de Cambrils solen ser fortes i de llarga durada, especialment al final de la tardor i a l'hivern.

Durant la canícula del fort de l'estiu, és més perillosa la circulació i les masses d'estiuejants que no pas la calor. Les millors èpoques són la primavera, l'inici i el final de l'estiu i el començament de la tardor. En ple hivern, si no plou o fa vent, acostuma a fer uns dies preciosos, i aleshores els recorreguts i paratges, en un estat més natural, seran per a vosaltres sols.

Equipament

Si penseu fer els recorreguts a peu, cal anar ben calçat amb unes bones sabatilles esportives lleugeres, el vestuari adient per a l'estació de l'any en què hi aneu i una motxilla petita amb un xic de menjar. És vital portar una bona provisió d'aigua, ja que només en trobareu a les poblacions. Pel que fa a altres tipus de begudes, hi ha *xiringuitos*, bars, cafeteries, restaurants, botigues i supermercats a tot arreu durant la temporada turística, però no tants en temporada baixa.

Si, en canvi, voleu fer els recorreguts amb la BTT, cal tenir present que, a part de la bicicleta, que com a mínim ha de ser de mitjana qualitat, és molt important que el pantaló (curt o llarg) sigui adient. També cal portar un calçat que ens permeti

caminar lliurement perquè en alguns trams dels recorreguts ho haurem de fer per força. La resta de la indumentària té menys importància, però cal que sigui adequada a l'estació de l'any. És molt important portar només els recanvis necessaris per no quedar-se aturat a mig camí. Entre aquests recanvis no s'han d'oblidar les cambres, els pegats, la dissolució, el paper d'esmeril, unes pinces per treure les punxes que puguin quedar clavades a la coberta i un parell de malles de la cadena amb l'aparell adequat per reparar-la.

Per a situacions d'avaries o panes més grosses, al llarg de la ruta trobarem alguns tallers de reparació i venda de recanvis. Els més importants són al Vendrell, Torredembarra, Tarragona, Vila-seca, Cambrils, Mont-roig, l'Hospitalet de l'Infant, l'Ametlla de Mar, l'Ampolla, Camarles, Deltebre, Amposta, Tortosa, Sant Carles de la Ràpita i Alcanar.

Si el recorregut el penseu fer a cavall, aleshores la logística és més complicada. Si voleu fraccionar el recorregut, necessitareu l'ajuda d'un vehicle amb el remolc adequat per traslladar el cavall. Si voleu fer la ruta tota seguida, podeu pernoctar on us sembli, a l'estil *far west*. Només us caldrà saber on trobar llocs amb menjar i aigua per al cavall. Una bona solució, si no es disposa d'aquest recolzament, és la de deixar prèviament uns nius en determinats llocs, que poden ser picadors, escoles d'equitació, càmpings, etc. No cal dir que la vestimenta del genet ha de ser la més adient a l'època de l'any en què feu el recorregut. Si hi aneu fora de temporada, el trànsit serà mínim, però els establiments del ram els trobareu tancats.

Relació de picadors i escoles d'equitació

Al llarg del recorregut hi ha establiments dedicats a l'esport equí: Calafell, Altafulla, Tarragona, Salou, Cambrils, Deltebre, Sant Carles de la Ràpita, Alcanar, etc.

On passar les nits

Si voleu enllaçar alguns dels itineraris o fer-los seguits, haureu de trobar un lloc on passar les nits. Durant la temporada alta no en trobareu gairebé cap de disponible, però hi haurà càmpings on podreu instal·lar una petita tenda o, si el temps ho permet, podreu acampar al ras amb un sac de dormir lleuger.

Fora de temporada resten obertes algunes fondes i hotels del Vendrell, Torredembarra, Altafulla, Tarragona, Salou, Cambrils, l'Hospitalet de l'Infant, l'Ametlla de Mar, l'Aldea, Deltebre, el Poblenou, Amposta, Sant Carles de la Ràpita, Alcanar i Ulldecona. En aquests establiments podreu sopar i dormir per un preu mòdic.

Xarxa d'albergs de Catalunya

Els quatre primers albergs estant adherits al Hostelling International:

- Coma-ruga: Santa Maria del Mar. Av. Palfuriana, 80. Tel. 977 68 00 08.
- Altafulla: Casa Gran. La Placeta, 14. Tel. 977 65 07 79.
- Tarragona: Sant Jordi. C. Marquès de Guad-el Gelu. Tel. 977 21 01 95.
- Deltebre: Mn. Antoni Batlle. Av. Goles de l'Ebre, s/n. Tel. 977 48 01 36.
- El Poblenou del Delta. L'Encanyissada. Plaça del Jardí. Tel. 977 74 22 03.

Cal disposar del carnet d'alberguista, expedit als Serveis Territorials de Joventut:

- Barcelona. C. Calàbria, 147 (08015).
- Girona. C. Juli Garreta, 14 ent. (17002).
- Lleida. Rambla d'Aragó, 8 (25002).
- Tarragona. C. Major, 14 (43003).

Per obtenir el carnet cal portar el DNI, dues fotografies i pagar l'import. També el podreu obtenir als mateixos albergs.

Els itineraris

Els itineraris de la ruta per la Costa Daurada ben bé es podrien dir *ruta blava*, *grisa* i *verda*. Blava perquè sempre ens acompanya el mar; grisa per la gran quantitat de ciment que contenen els milers d'edificis que hi ha; i verda per les zones boscoses i els camps de conreu, especialment, del delta de l'Ebre. Aquests recorreguts tenen entre vint i quaranta quilòmetres, una distància apta per als excursionistes mitjanament entrenats o acostumats a caminar. Algunes etapes són més llargues perquè podreu pernoctar en establiments del recorregut. Si algú troba llarga alguna d'aquestes jornades, la pot finalitzar on cregui convenient i dividir-la en dues perquè de pobles, càmpings i hotels on descansar no us en faltaran. També podeu deixar de banda tots aquests serveis i fer un bivac, molt agradable a l'estiu. En aquest cas caldrà que els caminadors siguin autosuficients.

Les distàncies que he esmentat es poden fer a peu en unes cinc, set o deu hores, a una mitjana de 4 km/hora, ja que gairebé no hi ha desnivells. Aquests horaris, ens permetran admirar els indrets que més ens plagin: pobles, castells, fortificacions, esglésies, paisatges, boniques cales per prendre un bany...

Cal saber que gairebé sempre tindrem a prop nostre, pel vesant dret o del camp i muntanya, la Via Augusta, antiga calçada romana que enllaçava la Hispània Tàrraconense amb Roma. Però pocs vestigis en queden, ja que bona part de l'N-340 n'ha

ocupat el traçat. Dins del terme del Vendrell, a l'alçada de Coma-ruga, hi havia una etapa anomenada Palfuriana, que dista 24 km de Tarragona i és considerada l'origen del poblament del Vendrell. Aquí també trobarem reminiscències romanes com l'Arc de Berà i la Torre dels Escipions.

A més, cal tenir en compte que gairebé tots els finals d'etapa són a prop d'alguna estació de ferrocarril, circumstància que ens pot permetre afrontar qualsevol recorregut i tornar a casa quan creguem convenient.

Pel que fa als que vagin amb la bicicleta, segons la vostra preparació física podeu escollir entre fer un tram cada dia o bé fer-ne dos, o tres per als més agosarats. Vosaltres decidiu, però heu de tenir en compte que, com més quilòmetres feu, menys coses podreu veure i assaborir.

Els temps necessari per fer el recorregut pot variar molt segons el nivell de preparació física de cadascú, tant en el cas de fer-lo caminant, com damunt de la bicicleta. Però en cap

Itineraris del recorregut

1	Cunit · Segur de Calafell · Calafell · Sant Salvador, Coma-ruga · Creixell · Torredembarra	26 km
2	Torredembarra · Altafulla · Ferran · Tamarit · Tarragona	29 km
3	Tarragona · Constantí · La Canonja · Vila-seca · Salou · Cambrils	33 km
3	Variant directa	18 km
4	Cambrils · Miami Platja · L'Hospitalet de l'Infant	16 km
5	L'Hospitalet de l'Infant · L'Almadrava · L'Ametlla de Mar	26 km
6	L'Ametlla de Mar · L'Ampolla	17 km
7	L'Ampolla · El Fangar · Deltebre	40 km
7	(Variant) L'Ampolla · Camarles · L'Aldea · Amposta · Sant Carles de la Ràpita	30 km
8	Deltebre · Sant Jaume d'Enveja · Els Muntells · El Poblenou del Delta	46 km
9	El Poblenou del Delta · L'Encanyissada · Sant Carles de la Ràpita · Les Cases d'Alcanar · Alcanar · Ulldecona	41 km

costerut i malmès, el propietari veí esborra els senyals perquè els excursionistes no hi passin.

En certa manera aquests recorreguts també estan pensats per a aquelles persones que estiuegen a la zona i volen fer alguna cosa més que prendre el sol matí i tarda.

Conec persones que tenen un apartament a la costa i gairebé no s'han allunyat mai del redós del seu nucli. Només coneixen la botiga de queviures, la dels pollastres a l'ast, la gelateria, el restaurant, etc. Aquesta guia els convida a recórrer i conèixer els voltants i de segur que, si ho fan, trobaran uns altres al·licients desconeguts que els farà estimar més el lloc on habiten.

Fa molts anys que recorro aquests indrets i, ves per on, sempre he trobat més estrangers recurrents que gent nadiua. Molts forans tenen per costum anar a la platja pels matins i fer alguns recorreguts a peu, amb bicicleta o en cotxe, per les tardes. Sens dubte, treuen més suc de les vacances.

Tot fent la descripció dels recorreguts, he procurat d'explicar no solament el camí que cal seguir d'una manera quilomètrica, amb indicacions com "ara a la dreta", "ara a l'esquerra", "ara pugem" i "després baixem"; sinó que també he intentat oferir referències històriques i de costums dels pobles pels quals anem passant, d'antics poblats, algunes fortificacions i castells, dels museus, dels noms de les platges, les cales, els caps, els golfs, els rius, les muntanyes, així que anem avançant cap al sud.

Des del meu punt de vista, les persones que segueixin aquestes informacions, i si fins i tot les amplien, mai més no oblidaran aquesta part de la terra catalana.

Ja fa molts anys que a Alemanya es posa en pràctica el diumenge sense cotxe. Aquest dia uns van a peu, altres amb bicicleta i altres organitzen viatges de grup en autocars per conèixer millor el país que estimen tant. Els diumenges a Alemanya moltes carreteres queden buides de vehicles.

Aquí, fa uns anys estàvem molt lluny de tot això, però ara alguns ciutadans van adonant-se que viure és alguna cosa més que menjar bé, jaure molt i fer cues quilomètriques amb el cotxe els caps de setmana. Els dies sempre tindran vint-i-quatre hores i el cap de setmana quaranta-vuit, i això permet fer moltes coses... menjar, beure, jaure, estimar-se, culturitzar-se, practicar les afeccions personals (no les recomanades pels mitjans de comunicació), i potser el més important, no deixar-se influenciar pel que ens diuen que hem de fer o visitar, passant prèviament per una taquilla per pagar un dret de pas.

Cunit • Segur de Calafell • Calafell • Sant Salvador • Coma-ruga • El Roc de Sant Gaietà • Ermita de Berà • Arc de Berà • Els Muntanyans • Torredembarra

- Visites opcionals: El Vendrell, Masia del Francàs, Creixell i Clarà.
- Distància: 26 km. Visites opcionals a part.
- Desnivell: 100 m. 200 m si visitem el Vendrell, Creixell i Clarà.
- Temps aproximat: A peu, unes 6 h. En BTT, de 2:30 a 3 h, segons el nivell. Parades i visites a banda.
- Dificultat tècnica: Cap.
- Esforç físic: A peu, alt. En BTT, baix o mitjà, segons el nivell.
- Cartografia: Mapa Comarcal de Catalunya, ICC. Baix Penedès-12. Escala 1:50.000.
- Llocs d'aigua potable: Cunit, Segur de Calafell, Calafell, Sant Salvador, Coma-ruga, Creixell i Torredembarra.

Aquest itinerari, com gairebé tota la resta, és molt planer. Abans d'iniciar-lo podrem visitar la tranquil·la població de Cunit i la seva església fortificada d'origen romànic. Continuarem cap al mar, donarem mitja volta i ens encaminarem sempre vorejant la costa en direcció a ponent, és a dir, tenint la mar Mediterrània al costat esquerre. A Segur de Calafell anirem a contemplar la petita església d'origen romànic de Sant Miquel. Després, al terme de Calafell, podrem veure la ciutadella ibèrica, amb més de 2.500 anys d'existència, i pujarem al turó del poble per visitar el castell medieval i l'església d'origen romànic, al costat i a sota de la qual es veuen les tombes medievals de l'antic cementiri, excavades a la mateixa roca. Tot això pertany als segles XI i XII. També veurem moltes cases antigues amb llindes que daten des del 1700 fins al 1800.

Continuarem cap al que foren les antigues Botigues de Mar, o barri dels Pescadors. A mig camí, a l'esquerra, veurem el mas de Vilarenc, on hi ha les restes d'una vil·la romana particular.

Retornats a la platja de Calafell, continuarem cap a Sant Salvador on hi ha, entre altres coses, l'antiga església (ermita) d'origen romànic de Sant Salvador, el Museu Pau Casals i l'Auditori. Des d'aquí podrem anar fins a la vila del Vendrell, capital

de la comarca del Baix Penedès, ja que un camí i una carretera planera hi menen. Després de la visita a la ciutat, retrobarem la costa i anirem platja enllà fins a arribar a Coma-ruga, on abans hi havia un balneari de quan, a principis del segle XX, es posaren de moda. Tot un seguit de platges i de pedres velles plenes d'història ens esperen pel camí: el Francàs, l'arc romà i l'ermita de Berà al damunt del mar, el castell i carrers medievals de Creixell, i la Reserva Natural dels Muntanyans, darrera zona d'aiguamolls de gairebé tota la costa, que a l'hivern és força poblada de diferents aus aquàtiques. Després de veure tantes coses, arribarem a la Marina de Torredembarra, o antigues Botigues de Mar. Potser massa coses per a un sol dia...

· Punt de sortida: El nucli antic del poble de Cunit.

El centre del nucli antic de CUNIT és a prop del litoral, a tan sols 10 metres d'altitud, al sud del terme de Cubelles i al nord de la riera de Cunit. Serveix d'accés per anar a l'estació del ferrocarril i cap al mar.

L'any 1358 s'hi féu el primer fogatjament i es comptabilitzaren 10 focs (cases), que es convertiren, el 1991, en 925 veïns amb residència fixa. Actualment, Cunit supera els 9.000 habitants.

Si entrem al poble per l'avinguda de la Font, podrem veure el lloc on hi havia l'antic edifici del castell de Cunit, documentat entre el 1131 i el 1162. Avui s'ha transformat totalment en un gran casalici i no guarda cap part de l'època medieval. Malgrat la torre de quatre plantes amb la coberta piramidal, l'edifici no té res a veure amb l'antic castell. L'església parroquial és del 1752, fou fortificada, té dos absis força reformats i vestigis d'un temple romànic del segle XII o del XIII. En canvi, la torre del campanar és posterior, com la casa adossada al costat del portal (possiblement és la rectoria) amb la data de 1788 a la llinda. Els dos absis donen a la plaça de Sant Sebastià, centre de vida del poble.

Per culpa de les contínues incursions i falconades del cors i dels pirates (la més important i devastadora fou la de 1581), el poble quedà gairebé abandonat i despoblat. Malgrat això, a la quadra o mas de Vila-seca sempre hi restà gent fins fa pocs anys. Prop d'aquí hi ha l'antic caseriu de Puigdetiula, poble que, fins fa solament uns trenta anys, sempre havia viscut d'esquena a la mar.

Pel terme de Cunit hi ha diferents masos antics com la quadra de Vila-seca del segle XIV, com ja hem dit; el mas de Sant Antoni, del 1800 (en aquests terrenys es trobà una cova d'on s'extraïeren materials arqueològics de la primera edat de ferro), o el mas del Pla, força antic però molt reformat en l'actualitat.

Com podrem comprovar, actualment el nucli urbanitzat ha desbordat totes les previsions i ara arriba gairebé fins a la mar. Al poble trobareu de tot: botigues, farmàcies, restaurants, bars, hostals, càmpings, l'estació del tren, etc.

L'absis i el campanar de l'església romànica de Cunit

El Baix Penedès és una comarca força petita (296,24 km²) però té una gran varietat d'ingredients, ja que podem trobar paisatges ben diferents, la mar, camps de conreu, vinyes, muntanyes de mitjana alçada, pobles tranquils i amb molt de caràcter. El nucli urbà del Vendrell, la capital, ha anat creixent i ho ha fet cap a la costa. Cal destacar les antigues arrels del fet casteller, les festes tradicionals, la gastronomia, el xató, i que és la terra d'homes tan il·lustres com Pau Casals o Àngel Guimerà.

Si des del principi voleu anar a peu per la vora del mar, cal seguir aquestes indicacions: des del davant de l'església ens encaaminarem cap a la riera de Cunit o l'avinguda de la Font. Al davant hi veurem el que fou l'antic castell que, com ja hem dit, no guarda cap vestigi medieval. A continuació, anirem avall, cap al pont de la via del tren, per arribar al passeig marítim de davant de la platja. Si mirem cap a llevant, veurem l'anomenada platja de la Tèrmica, on encara resten reminiscències del que abans de l'explosió turística foren els aiguamolls i l'estany de la Marmota. Enfront hi ha el monstre de la central tèrmica de Cubelles. A la vora de la mar podrem veure la bocana del port de Cubelles. Des d'aquí girarem cua per encaminar-nos cap a ponent, seguint ran de mar.

Atenció: Tant si aneu a peu com en bicicleta, l'itinerari pot ser del tot diferent, ja que si voleu visitar directament l'església de Sant Miquel de Segur, després la ciutadella ibèrica i el poble de Calafell, que té un nucli antic molt interessant, és millor deixar la línia de costa. D'aquesta manera evitem pujar i baixar d'un lloc a l'altre diferents cops i podem anar a cercar directament els passos aixecats per creuar la línia del ferrocarril.

Si voleu anar per la costa a peu i no us interessen les pedres velles ni veure coses, per la vora de l'aigua fareu més via i el trajecte serà més curt. Escolliu el que us plagui més. L'itinerari per arribar directament al barri marítim, o de Mar, de Calafell no té cap problema. Només cal seguir per vora mar o pels passeigs marítics nous amb palmeres, arbres, bancs, fonts i dutxes on refrescar-vos, si us cal. Per tant, no en farem la descripció.

km 0. Des de l'església de Cunit baixem a l'avinguda de la Font (al clos del que fou l'antic castell, n'hi ha una) i avancem per l'esquerra avall, ràpidament. Girem a la dreta i seguim el camí asfaltat que duu a l'estació del ferrocarril (indicat).

km 0,600. Som darrere l'estació, i seguim tot dret per agafar un camí ample asfaltat, terres ermes i l'abocador d'enderrocs.

km 1,200. El camí gira a la dreta.

km 1,400. Trobem la rotonda de la carretera C-31, la voltem per anar en direcció a Calafell, i a la dreta deixem una benzina-
ra. A Segur de Calafell trobarem botigues i supermercats de tota mena.

km 2,500. Semàfor, ja dins del nucli de Segur de Calafell. Seguim per la C-31.

km 3,000. Deixem la carretera, girem a la dreta i seguim cap amunt (al davant, al costat esquerre del carrer, hi ha una botiga de pells). Uns 100 m més enllà, girem pel primer carrer a la dreta i seguim recte.

km 3,200. Som davant de l'antiga ermita romànica de Segur de Calafell, tot és bellament ajardinat i apariat; a sota hi ha dues moles de molí. El lloc és molt tranquil.

SEGUR DE CALAFELL, dit així perquè pertany al municipi de Calafell, estava format antigament només per l'església de Sant Miquel, documentada ja l'any 1238. La Quadra, o casa Nova, i la casa Vella, que fou destruïda en construir-se la nova urbanització, es documenten des del 1940. Com podem comprovar, Segur és avui una enorme aglomeració d'apartaments en primera línia de mar, al costat del passeig marítim, i de milers de xalets i cases adossades que s'enfilen fins al capdamunt de la muntanya del Pujal (166 m, vèrtex geodèsic) en monstruoses urbanitzacions que anul·laren les cases originals i la seva identitat rural.

Som davant de l'església, que degué ser restaurada i que normalment és tancada. A l'interior hi ha l'ara de l'altar major, que correspon al temps del temple primitiu i que és un dels pocs que hi ha a la comarca. Des d'aquí, ens adonem de com han canviat els estils de les construccions. A continuació, anirem a retrobar la carretera i la seguirem per la dreta durant un tram. Passarem per sota de l'antic mas de la Mel, que avui és una gran urbanització (indicador). Continuarem per la carretera per desviar-nos, al cap de poc, cap a l'esquerra (indicador) per visitar la ciutadella del poblat ibèric de les Toixoneres, just al costat de la discoteca Louie Vega, amb la qual comparteix l'aparcament. Està tot ben indicat per arribar al poblat per la dreta.

km 5,300. Som a l'entrada del recinte guardat de la Ciutadella, situada dalt d'un petit turó al costat mateix de la carretera, damunt del que abans eren els estanys de Calafell. Segons els arqueòlegs, aquesta ciutadella ibèrica es va establir fa uns 2.500 anys, té uns 3.000 m² totalment fortificats on residien alguns dels caps de la tribu dels cassetans. Després de deu anys d'excavacions, la ciutadella ha estat reconstruïda al mateix lloc utilitzant tècniques d'arqueologia experimental. Al llarg de la visita podrem entrar a l'interior dels habitatges i veure com vivien i com treballaven amb els telers, els vestits, els molins, les armes, etc. Val la pena visitar-la, però cal tenir en compte que els dilluns tanquen i que els horaris de visita varien en funció de la temporada. Tel. 977 69 46 83.

Església romànica de Sant Miquel. Segur de Calafell

Per sota hi ha la via del tren, apartaments a dojo construïts on fa uns anys encara hi havia l'estany; avui solament hi resta un bassiol minso prop del desguàs del torrent de la Corbatera, també anomenat popularment Cobertera. No gaire lluny de la costa, hi ha algunes barres de sorra anomenades Secallets, que quan hi ha fort onatge trenquen les onades. Per continuar la ruta cap al poble de Calafell, tant si anem a peu, en bicicleta o a cavall, no cal anar a retrobar la carretera perquè entre aquesta i el poblat hi ha un senderó que podrem utilitzar per arribar a la rotonda. A sota i a l'esquerra de la rotonda, hi ha un picador amb cavalls per muntar.

km 6,100. Som a la rotonda, la voltem per la dreta i creuem la C-31. A continuació, creuem la carretera que va a Bellvei i Calafell i seguim pel lateral de la pròxima, que és la C-31.

km 6,600. Semàfor. Entrem per la dreta per pujar al nucli antic pel carrer de Jesús i veiem cases típiques dels pobles de la costa. Més amunt deixem aquest carrer i girem a l'esquerra pel del Bisbe Català, que també fa pujada.

km 7,300. Som a la plaça on hi ha l'església parroquial, l'ajuntament i una font.

CALAFELL és a 67 m d'altitud, al redós d'un turó rocallós. Té 18.905 habitants repartits per tot el municipi. Dalt del turó hi ha les restes de l'antic castell de Santa Creu de Calafell, habitat almenys des del segle I de la nostra era i documentat el 1037. Actualment hi podem veure les muralles aixecades al damunt de la roca, que clouen el recinte fortificat. Des de l'alta edat mitjana aquest és l'inici del nucli urbà.

El castell fou destruït durant la guerra dels Segadors, a meitat del segle XVII, per les tropes del rei Felip IV. S'hi poden veure les restes de la necròpolis altmedieval, les tombes excavades a la roca i l'església romànica llombarda, alçada entre els segles XII i XV i incorporada a l'interior del recinte del mur, dins de l'actual fortalesa. De l'església romànica, cal destacar-ne un arc quasi en forma de ferradura, les plantes mossaràbigues, restes de pintures romàniques i alguns murals al fresc, situats a l'interior de l'absis d'estil llombard amb les clàssiques arcuacions i feixes.

Des del segle XIII fins al XVII, Calafell va rebre una gran quantitat d'atacs per part del cors i dels pirates. Durant tots aquests anys els terrenys propers a la costa estaven pràcticament abandonats, ja que hi havia el perill de ser atacats i gairebé sempre amb conseqüències finals desastroses. El poble i el terme patiren també els atacs dels bandolers durant l'època del 1567 al 1570. En aquestes ocasions assaltaren masies, rectories i esglésies.

Prop del nucli urbà hi ha les restes de la torre d'en Viola, dos murs de tàpia que formaven una torratxa de 6 x 6 m.

Durant els darrers anys s'han fet excavacions a l'interior del castell, d'on s'han extret materials arqueològics que permeten refer l'evolució històrica del recinte. Per poder visitar el castell, pugem des de la plaça pel carrer de les Penyes (per damunt de la font i l'empedrat) i tot seguit veiem els murs del recinte. Des de darrere del castell, sota l'absis de l'església, es veu el pujol de l'Escarnosa (125 m) al nord-est i, més enllà, la serra del Mig, on fineix la serralada del Litoral. Fent una volta pels carrerons empedrats de sota del castell, observem cases molt antigues i petites, com Cal Solaret, datades d'entre el 1768 i el 1900. Algunes encara semblen més antigues perquè no duen la data a la llinda. I n'hi ha d'altres amb rellotges de sol preciosos.

Podem continuar la marxa anant cap a la carretera pels carrers de sota del castell, per la part de ponent.

km 7,600. Som a la C-31. La seguim avall per l'esquerra fins que trobem un semàfor. Tot seguit ens desviem cap a la dreta pel passeig de la Unió (abans es deia camí de Mar) amb arbres i bancs.

km 8,700. A l'esquerra veiem el que fou el mas de Vilarenc, la primera vil·la romana en excavar-se de tot Catalunya. S'hi conserven en molt bon estat dues grans cisternes comunicades i amb volta de canó, que daten d'entre els segles I aC i V dC. Les cisternes, les premses i els cups foren emprats fins al segle XIX. Aleshores eren del marquès de Samà; avui ja està tot urbanitzat. Seguim passeig avall.

km 9,100. Encreuament de carrers dins del nucli de Calafell de Mar, platja de Calafell o Botigues de Mar. A l'esquerra hi ha l'estació del tren i a la dreta, una carretera local va cap a Sant Salvador. Seguim recte per entrar pel pas subterrani per a vianants (vies del tren) i fer cap al carrer de Sant Pere. Al costat hi ha l'Oficina de Turisme i el mercat municipal. Seguim carrer avall. D'aquest antic barri marítim, només es manté l'antiga Confraria de Pescadors com a llar dels pescadors jubilats i l'Institut Social de la Marina, que funciona des del segle XVIII, i on la pesca encara hi és present amb una quarantena d'embarcacions.

km 9,500. Som al passeig marítim de Sant Joan de Déu, amb palmeres, bancs i molt d'ambient a l'estiu, però molt tranquil fora de temporada. Aquí és on ens ajuntem amb els que han fet el recorregut per vora mar. Antigament tots aquests terrenys eren aiguamolls; els drenaren i els guanyaren a la mar. D'estanys n'hi havia tres, a llevant el de Segur, el Llarg i més cap a ponent el d'Ollers. S'hi instal·laren unes barraques per deixar-hi els aparells dels pescadors. Llavors era quan es coneixia aquest indret com a Botigues de Mar, de-

nominació emprada també en altres pobles del litoral com a Altafulla, Torredembarra, el Serrallo de Tarragona i Cambrils. L'any 1851 la platja fou arranjada com a embarcador, però poc després s'hi va instal·lar un centre de salvament per als naufrags. A principis del segle XX, començà a convertir-se en centre d'estiueig de famílies burgeses, algunes eren de Barcelona i d'altres, amb menys poder adquisitiu, de pobles d'interior més propers. Des d'aleshores ençà, aquesta zona ha crescut com les carbasseres i avui dia ja supera la via del tren, la C-31 i ha arribat prop de les cases del cap del municipi, on només trobarem apartaments, comerços de tota mena, hotels, restaurants, cafeteries, bars, càmpings, etc. Seguim el passeig marítim per la dreta, en direcció a ponent, fins a entrar al terme del Vendrell. Ara el passeig es diu Pasqual Mitjavila. En aquest moment podem optar entre anar per la vora de la platja o bé seguir el trencall a la dreta, que tot seguit ens deixarà a la carretereta (anomenada avinguda Sanatori) que va a Sant Salvador i Coma-ruga. Aquest trencall és l'antiga carrerada d'en Ralet (pas preferent per al bestiar), que fa de límit del terme en direcció nord fins al camp de golf del Vendrell. Escolliu segons el mitjà que empreu. Cal tenir en compte que aquest tram ja està molt edificat. Tot seguit veiem a la banda dreta el que va ser el Sanatori Marítim Antituberculosos per a nens de Sant Joan de Déu (conegut popularment com el Sanatori). Fou construït l'any 1929 i des de fa molts anys que està totalment abandonat. Ara hi han construït un hotel balneari amb teràpies modernes, però, com a mínim, respecten les façanes. Anem tot de dret, per la costa o bé pel passeig, i poc després, a la dreta de l'avinguda del Sanatori, trobem un càmping i alguns trams sense edificar. D'aquesta zona en diuen les Madrigueres. A continuació arribem a la riera de la Bisbal.

km 11,300. Un cop creuem la riera, arribem al barri marítim vendrellenc de Sant Salvador.

Enfront tenim la platja de SANT SALVADOR, vorejada per un bell passeig que mira al mar, amb algunes casetes d'aquelles tan boniques i adaptades al medi que es construïen a principis del segle XX. Durant el segle XVIII s'exportaren des d'aquí grans quantitats d'aiguardent i vi. Amb l'arribada del ferrocarril, aquest comerç va disminuir totalment en benefici de Tarragona i Vilanova. A finals del segle XIX aquesta platja deixà de ser utilitzada com a port de pesca i comercial amb vaixells de cabotatge; consegüentment, els pescadors es traslladaren tots a Calafell.

Al nucli antic hi ha la petita església (ermita) de Sant Salvador, originàriament romànica, prop d'on abans hi havia l'antic castell de Calders.

Sant Salvador tampoc no s'escapà dels atacs corsaris. Com al Vendrell, la gent de mar mai no estava tranquil·la. Pel terme hi havia unes quantes torres de guaita i de defensa, com la de la masia del Bombo o del Xombo (molt a prop del cementiri), tronco-cònica i amb 8 m d'alçada i 5 m de base. A causa del seu arc més modern, alguns li atribueixen la utilització com a molí de vent.

La torre del Puig, al cim del Puig, al sud-oest de la vila, és cilíndrica i fa 6 m de diàmetre i 7 m d'alçada. És tota plena d'espilleres per als fusells i data de la segona meitat del segle XIX. La torre del Sebastià, situada al nord del cementiri de Sant Vicenç de Calders, és cilíndrica amb 3,5 m de diàmetre i 7 m d'alçada. Data de l'època medieval. La torre de Cintoï, d'origen romànic, és a l'antic camí que va del Vendrell a Sant Vicenç. És de carreus cilíndrica i fa 3,5 m de diàmetre i només 5 m d'alçada. Actualment mitja torre ocupa un nou carrer i l'altra mitja resta dins d'una propietat privada. La torre del Botafoc, situada al nord-est de la vila, damunt mateix de la riera de la Bisbal, és idèntica a la torre del Puig.

km 11,650. A la dreta tenim una carretera que ve del Vendrell, però també hi va un sender ben senyalitzat, el PR-C 12 (marques blanques i grogues). La seguim uns 200 m i al segon carrer a la dreta veiem l'ermita, o església de Sant Salvador de Mar, vella i de traç romànic. És petita, blanca, bonica, acollidora i senzilla. Sense sumptuositats, envoltada de pins i encerclada d'edificis.

SANT SALVADOR avui és un "tranquil" lloc d'estiueig. A la mateixa carretera, anomenada avinguda Palfuriana, es pot veure i visitar el Museu Pau Casals, l'antiga casa d'estiueig de la família Casals, construïda el 1909 i engrandida el 1931. El 1976 obrí les portes definitivament com a museu, amb obres d'art, escultures, algunes pintures d'artistes catalans i famosos records de la vida del mestre. Davant del museu, hi ha l'Auditori Pau Casals, que té forma de barca varada a la sorra i amb la quilla cap amunt. Fou inaugurat el 1981 i cada estiu s'hi organitzen diferents concerts i el Festival Internacional de Música Pau Casals.

Si abans de continuar la ruta, algú vol visitar el Vendrell, cal que segueixi la carretera que hem agafat per anar a l'església i seguir endavant. Només hi ha 4,500 km. Aquesta visita no la comptem perquè és opcional.

Passada l'ermita romànica, anem per sota de la via del tren. Després trobem un camí a la dreta; és el de la torre de Vilanova (senyals del PR-C 12 grocs i blancs), que seguim i ens duu al Vendrell per un lloc més tranquil: passem per la urbanització el Romaní, pel carrer de Miquel Servet, el camí vell de Calafell (prop del camp de golf), per Vendrell Mar,

Edèn-Parc, carrers Serrano, Enric Morera, sota l'N-340, pel darrere del cementiri, girem a l'esquerra pel carrer d'Apel·les Mestres, passem pel túnel del ferrocarril i arribem a l'antiga N-340. Stop. La seguim per la dreta fins darrere de l'estació. Enfront ja hi tenim la Rambla, amb bonics i vells arbres. Passegem tranquil·lament pel que fou l'antiga vila closa.

La vila closa del VENDRELL encara era emmurallada al segle XVI; tenia cinc portals que hi donaven accés però només en resta un, l'anomenat portal del Prado, al final del carrer Major. Aquest portal forma part de l'edifici civil més important, l'anomenat Can Guimerà. Alguns carrers de la zona conserven el toc antic. La resta de la població ha crescut molt i ara és envoltada de tota una munió d'urbanitzacions. Amb tot, no han aconseguit menjar-se l'encant del nucli de sempre.

L'església actual neoclàssica és de grans proporcions, la façana és barroca i al costat s'alça l'altívol campanar de planta quadrada, amb un cos vuitavat més petit al damunt, coronat per un penell que s'anomena l'Àngel. Des de lluny, aquest campanar sembla el minaret d'una mesquita musulmana. Per si us pot interessar, a la vila hi ha la Casa Museu Àngel Guimerà i el Museu Arqueològic. A més de botigues, bars, cafeteries, restaurants i hotels, també hi trobareu algun càmping.

Torre de la casa
del Prado.
El Vendrell

El Vendrell és a 49 m d'altitud i l'any 2005 tenia més de 30.000 habitants fixos. No obstant això, durant l'estiu aquesta quantitat es multiplica per molt. Hi trobarem de tot: bancs, caixers automàtics, restaurants amb bona cuina, bars, cafeteries, hotels, un Centre d'Assistència Primària i l'hospital comarcal. El taller de reparació i venda de recanvis per a bicicletes és a l'encreuament de la carretera que va a Valls. Retornarem a la costa pel mateix camí o per la carretera, baixant suaument.

km 12,050. Som a la cantonada de la carretera del Vendrell amb l'avinguda Palfuriana. Hi hem sumat els 400 m de la visita a l'església romànica. Reprenem la ruta, sempre cap a ponent vers Coma-ruga. Veiem un seguit de cases, hotels i apartaments per la vora de la llarga platja de Sant Salvador o pel passeig marítim. Per aquesta zona anirem molt tranquils fora de temporada.

km 14,000. Som a l'alçada del port nàutic de Coma-ruga. Si anem pel passeig farem més via. A la dreta tenim el club nàutic i l'oficina d'informació. La carretera que havíem deixat (l'avinguda Palfuriana, en record del que fou una etapa de la Via Augusta, que unia Roma amb la Hispània Tarraconense), continua per la dreta del passeig marítim i el nucli més antic, és a dir, el que fou el balneari. Uns metres més endavant passem per damunt del Riuet, les aigües sobrereres de l'antic llac termal.

Atenció: Si per avui ja en teniu prou, recordeu que a tocar hi ha l'estació del ferrocarril de Sant Vicenç de Calders amb quatre línies o direccions possibles. Una que va cap a Barcelona per Vilanova i la Geltrú; una altra que hi va passant per Vilafranca; la tercera cap a Tarragona i València; i la darrera que va cap a Valls, Picamoixons i Lleida. Per anar a l'estació des d'aquí, heu de seguir endavant i pujar per l'avinguda de la Generalitat, que la tenim a la dreta. Tan bon punt passeu el tren, veure un tren-call a la dreta, que us durà a l'estació.

També cal tenir present que aquí mateix tenim l'Alberg de Joventut de Santa Maria, a l'avinguda Palfuriana número 80. També hi ha tres o quatre càmtings, així com l'Hípica Coma-ruga, que pot ser interessant per als genets. Tel. 977 68 11 91.

COMA-RUGA ja era documentada el 1180, quan l'abat de Sant Cugat del Vallès concedí la vila a Arnau Sunyer i Berenguer Bou, situada aleshores entre els castells de Calders i de Sant Vicenç. Aquesta concessió va excloure l'estany de Coma-ruga, que retingué el monestir. Al segle XIX, quan es posà de moda anar a prendre les aigües als balnearis, varen descobrir que l'aigua de les deus d'aquest estany de Coma-ruga brollaven calentes i tenien

propietats terapèutiques. Al 1910 ja hi havia un gran hotel amb un entorn molt arreglat d'acord amb el que requeria el lloc, l'època i la finalitat amb què es construï. Ara ja fa molt anys que està tancat al públic.

L'entorn de Coma-ruga és ple d'urbanitzacions que van més enllà de la via del tren, l'N-340, prop de la qual s'alça un monument de grans dimensions als castellers, i l'A-7. A la dreta destaca el nucli urbà de Sant Vicenç de Calders, independent fins al 1940, quan s'incorporà al municipi del Vendrell. Avui dia encara manté un cert aire rural i unes bones vistes a la mar.

A l'esquerra de Sant Vicenç de Calders hi ha el turó del Te-lègraf, amb la torre d'enginyeria militar datada de finals del XVII o del XVIII. Conté un fossat de 3 m excavats a la roca, una base troncopiramidal i el cos prismàtic rematat per una cornisa de pedra picada. Fa més de 10 m d'alçada i 5 x 5 m de planta.

Si feu la ruta a peu, penseu que encara falten 4,500 km per arribar al Roc de Sant Gaietà, en el decurs dels quals no hi ha cap mena de servei de locomoció, tret dels taxis als quals haureu de telefonar, i 12,000 km fins a Torredembarra, on trobareu la primera estació de tren. Si feu la ruta en BTT, no tindreu cap problema en la resta del recorregut.

Seguim la ruta sempre per vora mar o pel passeig marítim de Coma-ruga. Més endavant el passeig marítim canvia de nom i s'anomena Masia Blanca. Aquest tram de passeig fineix poc abans d'arribar al torrent o Fondo de l'Astor. Si aneu amb la bicicleta el més aconsellable és continuar pel carrer del darrere de la zona de primera línia del mar.

km 15,500. Som on desguassa les aigües el Fondo de l'Astor. Quan plou molt el lloc queda malmès pels aiguats, com va passar l'hivern del 2001, quan s'acumularen les aigües de la tardor anterior i coincidiren amb unes màquines que preparaven uns espigons per fer, possiblement, un port nàutic.

Ruta opcional

Si voleu, podeu anar fins a l'antiga masia del Francàs, fortificada amb una torre a causa de les freqüents escomeses dels corsaris i pirates. És una gran masia convertida en restaurant i de la qual podem destacar la torre quadrada amb merlets. Fa 4 m d'amplada i 9 m d'alçada, i data del segle XIV. El Francàs ja era esmentat als fogatjaments del segle XIV amb 7 focs. Per anar-hi, cal seguir pels carrers de la dreta fins a arribar a la carretera N-340, seguir la nacional per l'esquerra i poc més enllà veurem que la masia queda al damunt de la carretera a la dreta, a uns 2 km de la costa i a 1 km del límit amb el terme de Roda de Berà. (Vegeu el mapa comarcal del Baix Penedès.)

A peu, continuem per la costa, per unes escales que tenim a l'esquerra, o bé si anem en bicicleta, pel carrer que puja paral·lel a la via del tren, que continua sent el passeig marítim Masia Blanca. Aquest tram és un xic entretingut, però si estem amatents ho trobarem per lògica; només s'ha de tenir en compte que sempre cal anar amb tendència cap a l'esquerra. Seguim per la dreta, creuem un túnel en direcció a l'altre costat de la via i girem cap a l'esquerra. Un carrer ens durà al davant del càmping Francàs (km 16,250). Si anem per la línia de costa, ara per la platja del Francàs, veurem nius de metralladores d'un temps que no hauria de tornar mai més.

km 16,250. Des del davant del càmping anem tot recte i avall.

km 17,000. Seguim per l'esquerra cap avall i veurem xalets amb força pinar. D'aquí a 100 m serem davant de la mar. Seguim per la dreta, pel carrer Arc de Berà, i passem pel costat de la via del tren.

km 17,800. Encreuament de quatre camins o carrers, agafem el de la dreta i creuem les vies per sota. Ara estem envoltats d'apartaments. Tornem a ser en un encreuament amb quatre carrers; aquesta vegada anem pel de l'esquerra.

km 18,200. Nou entroncament irregular; anirem pel que tenim més a mà esquerra (indicador al Roc de Sant Gaietà). Uns 200 m més avall fem stop. Hi ha un espai gran per urbanitzar. Ara cap a l'esquerra i tornem a passar per sota les vies del tren (indicador al Roc de Sant Gaietà). Ens dirigim cap a una plaça amb pins del Port Daurat, a tocar de mar. Ara ja som al terme de Roda de Berà. Seguim per la dreta.

km 18,500. Som a la plaça del davant del nucli del ROC DE SANT GAIETÀ, també anomenat fa anys Sarroca. S'aixeca al damunt d'un promontori rocós, la Punta del Guineu, un lloc preciós i natural amb mar, costa, pins... fins que començaren a construir. Fins als anys 1953-1954 els amants de la natura dels voltants, així com de Valls, hi acampaven els caps de setmana d'estiu, abans que la Guàrdia Civil ho prohibís. Així fou com es perdé un lloc natural per començar a edificar xalets de luxe. Avui s'hi pot veure una amalgama d'edificacions d'estils diferents i molt discordants amb la zona.

És prohibit de circular amb les bicicletes per dins del recinte. Els que van a peu hi arriben vorejant la platja Llarga, la de la Guineu i la de la Pallisseta, fins a fer cap a la Punta de la Guineu. Fora de temporada no hi ha ningú, a excepció d'algun vigilant o jardiner. Hi ha botigues, bars i restaurants, i també un petit club nàutic amb embarcador.

A partir d'aquí podem continuar per dues rutes diferents:

Opció 1

Aquesta ruta és indicada per als que aneu a peu o en bicicleta si no us fa res empènyer-la per les escales. Aquest tram no passa per l'arc romà de Berà. De la dreta del mirador que hi ha al damunt del club nàutic surt un passeig mig artificial amb baranes incloses que, flanquejant la muntanya i per damunt de la platja de la Guineu, amb pins, xalets i torres, ens durà a un lloc on el pas és barrat. Des de temps immemorials es passava per aquí per anar a l'ermita de Berà, fins que, amb l'arribada massiva del turisme, el tancaren. Continuem per unes escales de la dreta que ens fan arribar a un carrer amb pinars i grans mansions. El seguim per l'esquerra. Sense deixar aquesta tendència, arribem a una petita rotonda amb pins que per l'esquerra baixa fort cap a la via del tren (a nosaltres la via ens queda a l'esquerra). La creuem per un pas subterrani i en sortir som en un encreuament que seguim tot de dret durant uns 150 m fins a arribar a la placeta que precedeix l'ermita de Berà. Ocupa una situació preciosa, amb una dilatada vista del mar i de la costa vers ponent. Per continuar la ruta, cal retrocedir els 150 m que ens feren arribar a la plaça i a l'esquerra trobarem la platja Llarga de Roda de Berà i un bell passeig marítim molt ben arranjat. Aquest tram que acabem de descriure té aproximadament 1.700 m.

Opció 2

km 18,500. Som a la plaça del davant del Roc de Sant Gaietà, la voltem i continuem pel vial de l'esquerra, que puja fort amb apartaments i xalets als dos costats.

km 19,100. Rotonda envoltada de pins. Per la dreta anem cap a l'N-340 i per l'esquerra arribem a l'Arc de Berà. Nosaltres la voltem i anem per l'esquerra. A uns 150 m més enllà trobem un nou encreuament. Ara seguim per la dreta, pel carrer de Mallorca (indicador de l'ermita).

km 19,350. Som en una petita illa amb pins al mig. Seguim avall per l'esquerra, pel carrer de l'Ermita de Berà, i aviat tenim les vies del tren a l'esquerra.

km 19,750. Continuem sense deixar l'esquerra i agafem el pas subterrani del ferrocarril. En sortir del túnel veiem un ramal que va a la platja; nosaltres seguim tot de dret a l'ermita, envoltada de grans mansions, que gairebé n'anul·len la situació. Almenys hi resta la gran panoràmica del mar i la costa de llevant. Ara ja som just on acaba la primera opció del recorregut.

Part de l'encant de l'ERMITA DE BERÀ, construïda durant els anys vint del segle XVIII, es deu al fet que està situada damunt del mar. Al vessant nord té un portal de pedra treballada de mig punt amb aire romà. A ponent, uns arcs suporten el cobert; a la base d'aquest arcs es poden veure unes antigues pedres treballades amb inscripcions diverses, que semblen originàries d'un altre lloc. Prop de l'ermita, a la mateixa carena o turó, hi hagué l'antic castell de Berà, l'existència i situació del qual estan documentades des de l'any 1088. Avui és una propietat particular.

km 19,900. Desfem el camí fins al pas subterrani del ferrocarril. Des d'aquí i seguint recte en amunt tenim la possibilitat d'arribar fins a l'Arc de Berà. Tant si anem a peu com en bicicleta, són 2 km entre anar i tornar. Només cal que creuem el túnel i que seguim tot de dret a la carretera N-340 fins que trobem el lloc on hi ha l'arc. El poble de Roda de Berà és a 3,500 km.

L'ARC DE BERÀ fa goig de mirar-lo. Som davant d'un dels monuments més interessants de l'època romana del nostre país. Tant el frontis com els laterals i les pilastres són estriades, amb uns capitells corintis que descansen damunt d'uns sòcols que sostenen la cornisa. Pertanyen al darrer quart del segle I aC i, segons diuen els estudiosos, sembla que no era un arc triomfal, sinó que més aviat servia de demarcació territorial. Fa 12 m d'alçada per 12 m d'amplada i gairebé 2,5 m de gruix. Fins a l'any 1937 per sota de l'arc hi passava la carretera de Barcelona, tal com antigament hi havia passat la Via Augusta.

Arc de Berà

Ara som de ple a la comarca del Tarragonès, amb 317 km² de territori, molta costa marítima, algunes petites muntanyes, pocs camps de conreu, molta indústria petroquímica i molt de turisme. Des de sempre el Tarragonès ha estat terra de pas de moltes cultures i civilitzacions, i encara avui en resten pedres velles erigides i mantingudes com a monuments. Les festes populars, els castellers, la gastronomia marinera... fan del Tarragonès una terra molt agradable. Gaudiu al màxim de totes les ofertes.

km 20,050. Som sota l'hermita, just al davant del pas subterrani de la via del tren. Seguim cap a l'esquerra per arribar a la platja Llarga de Roda de Berà i anem pel vial del costat del bonic i modern passeig marítim.

km 20,800. A la dreta hi ha un pas de 400 m que permet arribar a l'N-340, prop de l'encreuament de la nacional amb la carretera que puja a Roda de Berà. Seguint per la dreta arribaríeu a l'arc de Berà en 1,300 km. El poble de Roda és força a prop d'aquí.

RODA DE BERÀ està situat a 57 m d'altitud. L'any 2005 tenia 4.547 habitants i a l'estiu supera els 40.000. L'església parroquial, amb el campanar, domina un poble que fins fa pocs anys era molt tranquil. El terme, deixant de banda la indústria, té dues parts molt definides: del poble cap al mar hi ha precioses hortes, del poble cap amunt tot són conreus de secà pràcticament erms als faldars de la muntanya.

També hi ha restes de torres de guaita del temps del cors i dels pirates. La del Cucurull està situada dalt d'un turó i la del Mas del Nin és a prop de l'estació del tren. Alguns diuen que el castell de Roda és la casa que avui hi ha al número 25 del carrer Major. En canvi, altres afirmen que és a la punta de Berà, prop de l'hermita. Al poble també hi ha un museu dedicat al gravat sobre suport de vidre.

km 21,100. S'acaba l'asfalt, però nosaltres continuem per la pista de terra i sorra, o bé per la costa, en el cas que aneu a peu. Al cap de 200 m trobem una pedra grossa que barra el pas als vehicles, però passem i seguim recte pels apartaments Les Sínies. Tot seguit ens trobem al passeig marítim de la platja de Creixell.

km 21,800. Creuem el desguàs de la riera de la Murtra, entrem a la urbanització Marina de Creixell i després a la del Port Romà, on hi ha el Club Nàutic Creixell. En aquest tros de costa hi havia un port romà; les troballes extretes (restes d'àmfores i altres antigalles) així ho evidencien. Abans, en aquest mateix lloc hi havia l'antic barri de pescadors, cone-

gut com a Botigues de Mar, però, com podem veure, ha estat absorbit per la urbanització Port Romà. Des d'aquí, des de l'Anquina i des de la Barra de Tres sortien les embarcacions carregades de bocois de vi i d'aiguarent, per portar-los a Amèrica. També sortien carros carregats amb el peix salat cap a les poblacions de l'interior de Catalunya i gairebé arribaven als pobles dels Pirineus. També hi havia molts boters, sobretot, a dalt del poble.

km 22,200. Per la dreta, si aneu pel costat de mar, o bé per l'esquerra, si anem pel lateral asfaltat, tenim accés al pas elevat per creuar les vies del tren. Aquest pas duu a la carretera N-340, just al davant d'un camí que, tot passant per zones de xalets, puja al poble de Creixell. Són 1,700 km.

El municipi de CREIXELL és a 48 m d'altitud i té 2.500 habitants, comptant també la gent que viu a les urbanitzacions. Està format per uns quants carrers de caire medieval, amb portals de mig punt amb dovelles. Al carrer Major veurem Cal Jeroni, una casa pairal fortificada amb una torre de planta quadrada del segle XIV. A Cal Xacó, al carrer de Sant Jaume, hi ha una altra torre, mentre que a Ca la Miquelina, una del segle XV. En veurem també una altra del segle XIV just al costat de la plaça de l'Església. Cal destacar que la torre de Mar era una talaia del segle XVI utilitzada per controlar les aproximacions del cors i dels pirates, però fou destruïda l'any 1954.

L'església, construïda damunt de la primitiva església romànica, és del 1559 i conté una cripta del 1663 i unes pintures murals del segle XVII. El campanar no es va construir fins al 1771; la part superior és de planta octogonal i el coronament està format per una cúpula d'arcs parabòlics, obra que el 1917 va fer l'arquitecte Josep M. Jujol. Al capdamunt del turó destaca el castell, alçat en la roca viva, de planta poligonal irregular amb nou cares; té un pati interior descobert, una rampa que en facilita l'accés i uns murs que fan talús a l'exterior. La base és medieval, datada del segle XI, però la resta és del segle XVII.

Des de dalt de tot del poble, hi ha una bona vista de gran part del terme. Encara es poden veure alguns camps de garrofers molt ben conreats, però n'hi ha que fan pena mentre esperen un comprador que hi construeixi més urbanitzacions. Es pot dir que Creixell és ben bé a cavall del camp i de la mar; des dels carrers sentirem l'olor i el gust de la sal marina. Al poble hi ha botigues de queviures, fleca i diferents càmpings grans.

km 23,000. Continuem la ruta. Al costat mateix del càmping Gavina comença l'únic tros amb aiguamolls de tot Creixell. Sortosament és un espai protegit per Medi Ambient.

El castell de Creixell

ALS MUNTANYANS, quasi l'última platja natural de la costa, és molt important la flora i la fauna. Es pot visitar a peu, però està prohibit circular-hi en bicicleta. A l'hivern hi ha moltes aus aquàtiques que frueixen de l'aigua dels petits estanyols, que a l'estiu solen estar secs. És recomanable visitar els Muntanyans a sol ixent o bé a sol ponent perquè és quan tot queda encès, com de foc, i de ben segur que no marxareu fins a l'horabaixa.

Si hi aneu a peu no tindreu cap problema per continuar, tot creuant l'espai natural, fins al barri marítim de Torredembarra. Només us queden 4 km i, de passada, veureu tot el tram d'aiguamolls. Aquest espai natural protegit és conegut com els Muntanyans de Torredembarra o com la platja natural dels Salats i Muntanyans de Creixell, Roda de Berà i Torredembarra. Hi ha algunes zones per a les quals s'ha demanat la protecció; amb tot, encara no se n'ha obtingut cap.

No fa pas gaires anys, la major part de la Costa Daurada presentava uns ambients naturals amb trams o sectors rocosos, penya-segats, cales, alguns sectors més planers amb platges plenes de dunes i tot un seguit d'aiguamolls i de terrenys que amb les fortes llevantades quedaven inundats. Les petites viles, o millor dit els barris o Botigues de Mar, tenien la seva gràcia, encant i harmonia. Però desgraciadament cada vegada és més difícil trobar espais que conservin la vegetació i la fauna d'aquests ecosistemes de dunes i zones humides.

Amb el tram que ve a continuació podrem fer-nos una mínima idea de com era el nostre litoral des de Cunit fins on som ara. La invasió urbanística provocada pel turisme massiu a la costa, l'ha transformat en un sistema agressiu i perjudicial per a la natura.

En aquest tram els prismàtics us seran de molta utilitat. De bon començament trobem l'estany del Saler, el més gran de tots, amb una caseta o aguait des d'on poder contemplar el moviment de les aus aquàtiques. Ser l'estany més gran comporta acollir més aus i diversitat que els altres. L'aguait acostuma a estar tancat, però si ens hi posem al costat també ho veurem prou bé. Pel cantó de la mar veurem unes petites dunes amb vegetació pròpia. A continuació, seguint l'itinerari marcat, creuem l'estany per veure la zona de canyissars. Ens dirigim cap a la urbanització Claramar, on pasarem sota les vies del tren per mitjà d'un pas subterrani. En sortir, a l'esquerra, tenim un grupet de pins de Cal Valent, amb unes dunes a prop. Seguim per vora de la platja deixant petits estanyols enrere, el més gran és el Gaianet (s'hi accedeix per la dreta). Anem endavant per girar a la dreta seguint el camí indicat. Arribem a l'estany de Clarà, on hi ha un altre aguait, i més avall veurem l'estany del Sol. Tot seguit arribem al peu del pas elevat.

km 25,500. Hem pogut contemplar a plaer aquest lloc tan bonic i pel qual molts han lluitat amb l'objectiu de defensar-lo de les urbanitzacions que s'hi volien i s'hi volen construir. Som al peu del pas elevat que porta a l'N-340, al poble de la Pobla de Montornès. Si aneu en bicicleta i no us importa fer una petita marrada de 500 m, podeu arribar fins a l'antic nucli de Clarà. Només hem de passar pel pas elevat en direcció a Tarragona. Un cop som a l'altre costat, seguim la carretera que puja a Clarà i a la Pobla de Montornès. Stop. Just a la dreta, si voleu veure una antiga sínia de treure aigua (abans per aquesta zona n'hi havia moltes), només cal que aixequem el cap pel damunt del marge. La tenen molt abandonada, fins i tot fa pena, però al fons encara aguanta una més que centenària figuera apedaçada amb ciment. Seguim amunt i pel segon carrer a la dreta entrem a l'antiga Quadra.

La Quadra de CLARÀ, antiga dependència de la POBLA DE MONTORNÈS, és anterior a la fundació de Torredembarra. Les cases antigues són al redós de l'església de Sant Joan i de les restes del castell (mas del paborde o sagristà) amb un pati interior. El 1358 ja pertanyia a la pabordia de Tarragona. El monestir de Santes Creus l'adquirí el 1381. Un porxo, sota la torre, dóna accés al que degué ser el castell, renovat durant el segle XVI o XVII.

Per sota de Clarà hi havia els estanys i les salines de Torredembarra, que eren propietat del comte de Santa Coloma. Les salines, documentades des del 1235, eren la prolongació de les de Creixell. Aquestes, juntament amb les de Torredembarra, foren abandonades després del 1727 perquè eren poc productives. Anteriorment foren expropiades per la Hisenda Reial com ho foren altres salines de Catalunya, sobretot les del delta de l'Ebre.

Retornem fins al final del pas aixecat. Al costat mateix del Club Marítim Torredembarra, on hi ha Cal Freu (Centre d'Informació de l'Espai Natural), hi ha unes barreres rocalloses paral·leles a la costa. Pugem del fons del mar i queden a poca profunditat. De la que sobresurt més del nivell de l'aigua, en diuen l'Anquina. Aquestes barreres formen grans onades els dies de mar forta. Els pescadors saben que per arribar a port o a la Marina hi ha un pas sense roques al davant del Club Marítim, anomenat el Freu. Si esteu molt interessats a aprofundir més en les diferents espècies d'aus, amfibis, rèptils i vegetació de la zona, al centre de Cal Freu organitzen visites guiades i poden facilitar-vos molta informació.

km 25,900. A l'esquerra hi ha una plaça amb palmeres que envolten un antic edifici, propietat del doctor Bofill de Barcelona, potser el primer estiuejant del barri. La Comandància de Marina li féu una concessió per cent anys. Ha estat rehabilitada per l'Ajuntament. Entre la cinquantena de palmeres i la mar, tot és ple de barquetes. L'indret conserva algunes dunes de sorra. Seguim pel bell passeig, on veurem alguna caseta de les d'abans. Un túnel facilita el pas al carrer del Carme i a la plaça.

km 26,000. Som al nucli antic del barri marítim de Torredembarra. Just al costat de la via del tren hi ha un pas metàl·lic elevat i un de subterrani per creuar les vies i anar a l'estació. El ferrocarril és a tocar de l'N-340 i més enllà hi tenim la vila. Nosaltres anirem, tranquil·lament, cap a vora mar, contemplant les diferents tonalitats de l'aigua, la sorra i el cel. Així que corre el rellotge, tot canvia de color, mentre nosaltres esperem que arribi l'hora violeta. Demà iniciarem la pròxima etapa o itinerari. Tant aquí, a la Marina, com a dalt, a la vila i els voltants, hi ha botigues de tota mena, bars, restaurants, hostals a diferents preus, càmtings, farmàcies, etc.

Albergs, càmpings, hotels, hostals i pensions

Al llarg del recorregut trobarem molts establiments de restauració que no citem. Pel que fa als hotels, només posem els d'una i dues estrelles, ja que els preus a partir d'aquests es disparen molt. Si us interessen els hotels de més estrelles, no hi ha cap problema perquè són de molt fàcil localització.

· Càmpings

- Cunit. Càmping Mar de Cunit, 3a cat. Ctra. C-246, km 53. Tel. 977 67 40 58.
- Calafell. Càmping El Buen Vino, 2a cat. Pl. Estació, s/n. Tel. 977 69 19 59.
- El Vendrell. Càmping Vendrell Platja, 1a cat. Av. del Sanatori, s/n. Tel. 977 69 40 09.
- El Vendrell. Càmping Francès, 2a cat. Via Comunicació Social, s/n. Tel. 977 68 07 25.
- Coma-ruga. Càmping Sant Salvador, 3a cat. Av. Palfuriana, 68. Tel. 977 68 08 04.
- Roda de Berà. Càmping Stel, 1a cat. Ctra. N-340, km 1182. Tel. 977 80 20 02.
- Roda de Berà. Càmping Platja Barà, 1a cat. Ctra. N-340, km 1183. Tel. 977 80 27 01.
- Roda de Berà. Càmping Arc de Barà, 2a cat. Ctra. N-340, km 1182. Tel. 977 80 09 02.
- Creixell. Càmping La Plana, 2a cat. Ctra. N-340, km 1182. Tel. 977 80 03 04.
- Creixell. Càmping L'Alba, 2a cat. Ctra. N-340, km 1180. Tel. 977 80 19 03.
- Creixell. Càmping Gavina, 2a cat. Ctra. N-340, km 1181. Tel. 977 80 15 03.
- Creixell. Càmping Sirena Dorada, 1a cat. Ctra. N-340, km 1181. Tel. 977 80 13 03.
- Creixell. Càmping Creixell, 2a cat. Ctra. N-340, km 1180. Tel. 977 80 06 20.
- Torredembarra. Càmping Clarà, 2a cat. Ctra. N-340, km 1178,5. Tel. 977 64 34 80.
- Torredembarra. Càmping La Noria, 2a cat. Ctra. N-340, km 1178. Tel. 977 64 04 53.
- Torredembarra. Càmping Miramar-Playa, 2a cat. Av. Miramar, 170. Tel. 977 64 47 05.
- Torredembarra. Càmping Relax-Sol, 2a cat. Ctra. N-340, km 1177. Tel. 977 64 07 60.
- Altafulla. Càmping Don Quijote, 2a cat. Ctra. N-340, km 1174. Tel. 977 65 02 05.
- Altafulla. Càmping Santa Eulàlia, 2a cat. Ctra. de la Platja, s/n. Tel. 977 65 02 13.
- Tamarit. Càmping Tamarit Park, 1a cat. Ctra. N-340, km 1172. Tel. 977 65 01 28.
- Tamarit. Càmping Trillas, 2a cat. Ctra. N-340, km 1172. Tel. 977 65 02 26.
- Tamarit. Càmping Caledonia, 1a cat. Ctra. N-340, km 1172. Tel. 977 65 00 98.

De càmpings, en poso més dels que corresponen a l'itinerari perquè sempre hi ha gent que vol allargar-los.

· *Albergs*

Coma-ruga. Santa Maria del Mar (164 places). Av. Palfuriana, 80.
Tel. 977 68 00 08.

Altafulla. Casa Gran (65 Places). Placeta, 12. Tel. 977 65 07 79.

· *Hípica*

Calafell. Hípica El Rancho Grande. Rotonda de la carretera C-32 el Vendrell-Barcelona (entre el poble i el barri de Mar).

Torredembarra. Hípica (al costat del cementiri). Tel. 977 64 02 82.

Tarragona-Altafulla. Hípica (és al costat del bufet i benzineria a l'antiga N-340).

· *Pensions, hotels i hostals*

Cunit. Pensió Sant Magí **. Major, 34. Tel. 977 67 41 38.

Cunit. Hotel Los Hunos *. Av. Mediterrani, 6. Tel. 977 16 12 80.

Segur de Calafell. Hotel Segur *. Ctra. Barcelona, 54. Tel. 977 16 22 66.

Segur de Calafell. Hotel Sant Jordi *. C. Xúquer, 24. Tel. 977 67 30 85.

Segur de Calafell. Hostal Lleida. Ctra. Barcelona, 68. Tel. 977 16 21 77.

Segur de Calafell. Pensió-Hostal Pelicà **. C. Xúquer, 32. Tel. 977 67 30 94.

Segur de Calafell. Hotel Cal Villaró **. Ctra. Barcelona, km 56. Tel. 977 16 22 24.

Calafell. Hotel Solimar **. Av. Sant Joan de Déu, 56. Tel. 977 69 17 10.

Calafell. Pensió Papiol **. C. Vilamar, 79. Tel. 977 69 11 00.

Calafell. Hotel Salomé *. C. Monturiol, 19. Tel. 977 69 01 00.

Calafell. Hotel Costa d'Or **. C. Vilamar, 101. Tel. 977 69 21 00.

Calafell. Hotel El Castell *. C. Baix Penedès, 24. Tel. 977 69 45 67.

El Vendrell. Pensió París II *. C. Roda, 14. Tel. 977 66 07 40.

El Vendrell. Pensió Patrícia **. Ctra. de Valls, 5-7. Tel. 977 66 11 63.

Sant Salvador. Hotel Ramblas Ermita **. Ctra. Sant Salvador. s/n. Tel. 977 68 07 10.

Sant Salvador. Hotel Platja Mar **. C. Costa Daurada, 9. Tel. 977 69 38 57.

Coma-ruga. Hotel Ramblas Coma-ruga *. Av. Palfuriana, 97-101. Tel. 977 68 47 14.

Coma-ruga. Hotel Gallo Negro **. C. Santiago Rusiñol, 10. Tel. 977 68 03 05.

Torredembarra. Hotel Costa Fina **. Av. de Montserrat, 33. Tel. 977 64 00 75.

Torredembarra. Pensió Hostal Coca **. C. Antoni Roig, 97. Tel. 977 64 00 55.

Torredembarra. Pensió Via Augusta **. Ctra. N-340, km 1178. Tel. 977 64 08 37.

Torredembarra. Pensió Sierrita *. C. Indians, 13. Tel. 977 64 12 13.
Torredembarra. Hotel Paradís *. C. Camí del Moro, 65. Tel. 977 64
15 98.

Altafulla. Hotel Yola **. Via Augusta, 50. Tel. 977 65 01 56.

Altafulla. Hotel Sant Martí **. C. Mar, 7. Tel. 977 65 03 07.

Altafulla. Pensió Els Peixos **. Via Augusta, 42. Tel. 977 65 01 38.

Altafulla. Hotel La Torreta **. C. Camí del Prat, 42-44. Tel. 977 65
01 56.

· *Sanitat*

Per a casos d'urgències greus, truqueu al 061. L'ambulància que us
enviaran porta sempre un metge.

Cunit CAP. Tel. 977 67 44 49.

Calafell CAP. Ctra. del Vendrell. Tel. 977 69 25 08.

El Vendrell CAP. Tel. 977 66 77 03. Tel. Urgències 977 66 77 04.

Torredembarra CAP. Av. Amèrica, 30. Tel. 977 64 28 44.

· *Seguretat*

Mossos d'Esquadra. Tel. 088.

Bombers de Tarragona i província. Tel. 085.

Calafell. Policia municipal. Tel. 977 69 90 07 / 092.

El Vendrell. Policia municipal. Tel. 977 16 64 24.

Torredembarra. Policia municipal. Tel. 977 64 60 05.

· *Tallers de bicicletes*

Cunit. Cicles Fransi. C. Amparo-Nadal Barceló, 8. Tel. 977 67 49 14.

Calafell. Cicles Tot Terreny. C. Igualada, 4. Tel. 977 69 12 59.

Vendrell. Ctra. de Valls.

Torredembarra.

Índex

Agraïments	5
Comentaris en veu baixa	7
Presentació	9
Itinerari 1	
Cunit · Segur de Calafell · Calafell · Sant Salvador · Coma-ruga · El Roc de Sant Gaietà · Ermita de Berà · Arc de Berà · Els Muntanyans · Torredembarra	25
Itinerari 2	
Torredembarra · Els Munts · Altafulla · Ferran · El Mèdol · Els Escipions · Tamarit · Torre de la Móra · Tarragona.....	49
Itinerari 3	
Tarragona · Pont de les Ferreres · Mausoleu de Centelles · Constantí · La Canonja · Vila-seca · La Pineda · Salou · Vilafortuny · Cambrils	75
Itinerari 4	
Cambrils · La Llosa · Miramar · Miami Platja · L'Hospitalet de l'Infant	101
Itinerari 5	
L'Hospitalet de l'Infant · Coll de Balaguer · L'Almadrava · Sant Jordi d'Alfama · L'Ametlla de Mar ...	113
Itinerari 6	
L'Ametlla de Mar · Port de l'Estany · Punta de l'Àliga · Cap Roig · L'Ampolla	131
Itinerari 7	
L'Ampolla · Bassa de les Olles · El Fangar · La Cava · Deltebre	145

Itinerari 7 (variant)

L'Ampolla · El Roquer · Camarles · La Granadella ·
El Lligallo del Roig · El Lligallo del Gànguil · L'Aldea ·
Ermita i Torre dels Prats · Torre de Burjassénia ·
Amposta (Tortosa) · Sant Carles de la Ràpita159

Itinerari 8

Deltebre · Sant Jaume d'Enveja · L'Illa de Buda ·
Lo Migjorn · L'Eucaliptus · Els Muntells · La Tancada ·
Barra del Trabucador · El Poblenou del Delta175

Itinerari 9

El Poblenou del Delta · L'Encanyissada ·
Sant Carles de la Ràpita · Les Cases d'Alcanar ·
Alcanar · Ulldecona185

Resum 203

Bibliografia205